

Aanvulling:

NAAR EEN WARME TRANSITIE VOOR KINDEREN

– Vlaams Welzijnsverbond –

Verslag van een leerzame
studiereis in Denemarken

Situering

Barbara Devos, stafmedewerker kinderopvang van het Vlaams Welzijnsverbond, trok midden mei 2022 naar Denemarken. Samen met beleidsmedewerkers en onderzoekers uit verschillende andere Europese landen zag ze er hoe de Denen ECEC (Early Childhood Education & Care) aanpakken. Dit is haar verslag.

Trendsetter

Denemarken staat al jaren bekend als één van de meest vooruitstrevende landen als het gaat over de aandacht en zorg voor warme transitie¹. Toen we van VBJK (Vernieuwing in de basisvoorzieningen voor jonge kinderen) een uitnodiging ontvingen om deel te nemen aan een uitwisseling, hebben we niet getwijfeld. Samen met de Onderwijsvereniging van Steden en Gemeenten (OVSG), de Vereniging van Vlaamse Steden en Gemeenten (VMSG), Katholiek Onderwijs Vlaanderen en het Christelijk Onderwijzersverbond (ACV/COV) trokken we drie dagen naar Kopenhagen. We leerden het Deense beleid kennen en werden ondergedompeld in de lokale aanpak van ECEC, met een focus op de verschillende overgangsmomenten in een kinderleven.

De uitwisseling past binnen **InTrans**², een Europees project gecoördineerd door VBJK waarin de zorgzame en inclusieve transitie tussen kinderopvang en school voorop staan. Vanuit Italië, Finland, Slovenië, Denemarken en Vlaanderen nemen beleidsmedewerkers en onderzoekers deel aan deze uitwisselingsmomenten. **Doel is om te leren van elkaars praktijk en in het bijzonder inzicht te verwerven in de diverse beleidsbeslissingen die deze aanpak ondersteunen.**

“De focus van het InTrans-project, gefinancierd door Erasmus+ van de Europese Unie, ligt op de structurele continuïteit. Hiermee bedoelen we de beleidskeuzes die gemaakt worden om de pedagogische en professionele continuïteit voor kinderen en hun gezin mogelijk te maken.”

- Prof. Arianne Lazzari, Department of education studies, Bologna University, Italië, lid van het InTransteam.

Kind staat voorop

Wat ons meteen opviel, was de focus op het belang van kinderen. In Denemarken heerst er een algemene consensus dat kinderen de hoogste prioriteit zijn en dat beleidsbeslissingen steeds moeten leiden tot een hoger welzijn voor kinderen. **Denken en handelen vanuit het kind lijkt een natuurlijke reflex, ook als dat voor volwassenen meer inspanningen vraagt.** En ook als dat aan de samenleving een flinke duit kost. Onze verwondering hierover werd met verbazing onthaald.

“Hoezo, hoe komt het dat wij in Denemarken een breed gedragen overtuiging hebben dat het welzijn van kinderen prioriteit is? Wat is er dan belangrijker dan onze kinderen?”

- Stig G Lund van BUPL (Deense werknemersorganisatie voor kinderopvang en onderwijs)

Geïntegreerd systeem

In tegenstelling tot Vlaanderen kent Denemarken een **geïntegreerd systeem van onderwijs en kinderopvang**³. Na een gedeeld zwangerschapsverlof van zes maanden tot één jaar kunnen kinderen terecht in ECEC. Meestal is dit een organisatie voor kinderen tot zes jaar, vaak op dezelfde site van de school en de buitenschoolse kinderopvang.

Wij brachten een bezoek aan een organisatie waar kinderen tot drie jaar opgevangen worden in een kinderdagverblijf of bij een onthaalouder. **Vanaf drie tot vijf à zes jaar gaan de kinderen naar de 'Kindergarten', waar vrij spelen als pedagogisch krachtig middel voorop staat.**

In deze specifieke organisatie vindt er een transitie plaats, die in weinig Deense settings ingebed is. Om deze minder gebruikelijke overgang zacht en zorgzaam te laten verlopen, gaan de kinderen tijdens de laatste vier weken voor de overstap, samen met een (sociaal) pedagoog uit het kinderdagverblijf, een dag per week in de Kindergarten spelen. Deze pedagogische medewerker blijft aanwezig om houvast en veiligheid te bieden. Ook de kinderen uit de gezinsopvang gaan mee. **Dit impliceert een nauwe samenwerking tussen de kinderopvang en de Kindergarten,**

In de Kindergarten staat vrij spelen voorop als pedagogisch krachtig middel.

waarbij de voortdurende dialoog en de gedeelde visie op opvoeding en warme transitie erg belangrijk zijn.

Kinderen van tweeënhalf tot zes jaar gaan in Vlaanderen naar de kleuterschool⁴. In groepen die soms oplopen tot 25 kleuters per klas worden kleuterleerkrachten steeds meer ondersteund door een 'kinderverzorger'⁵ om de zorgende taken uit te voeren⁶. **Deze beleidskeuze zou ertoe kunnen leiden dat de pedagogische aanpak in de kleuterklas gescheiden wordt van de zorgmomenten, die door een andere persoon worden begeleid.** Voor kinderen is het beleven van spel, leren, ondersteuning en verzorging echter een constant gebeuren. **Met het oog op een warme omgeving en zorgzame transitie voor jonge kinderen streven we net naar een integratie van zorg en leren, wat we ook 'educare'⁷ noemen.**

In het specifieke voorbeeld in Denemarken zagen we dat de pedagogische omgeving in de Kindergarten (drie tot zes jaar) niet zo verschilt van wat wij kennen als kinderopvang. Met een ratio van één volwassene per zes kinderen⁸ wordt er een speelse omgeving gecreëerd voor kinderen waarin het schools leren een minder prominente rol inneemt. **Cognitieve, emotionele en sociale ontwikkeling gaan hand in hand met bijzondere aandacht voor de zorgnoden van kinderen en de vloeiende beweging naar meer zelfstandigheid.** Het gaf ons een mooi beeld van hoe 'educare' er in de praktijk kan uitzien.

Transitiepedagoog

De grootste stap die Deense kinderen zetten, is naar de lagere school. In het jaar waarin ze zes worden, starten kinderen in de '**pré-school of kindergarten-class**'. Dit schooljaar is volledig gericht op transitie⁹.

“Kinderen moeten de tijd krijgen om te leren stilzitten, collectief te leren in een klaslokaal en vooral om te luisteren. In de 'pré-school' geven we de tijd die kinderen nodig hebben om het schoolse leren te ontdekken en zich veilig en goed te voelen in de klas.”

- Pedagogisch medewerker in Primary school Yyderup.

Om deze enorme stap voor kinderen behapbaar, veilig en herkenbaar te maken, zet de Deense organisatie die wij bezochten een zogenaamde '**transitiepedagoog**' in. Deze vertrouwenspersoon

werkt zowel in de Kindergarten als op de school, beiden staan in voor de financiering van de loonkosten. Tijdens ons bezoek maakten we kennis met het traject dat jaar na jaar wordt afgelegd met de kinderen. Vanaf mei werkt de transitiepedagoog voltijds met de kinderen van het laatste jaar in de Kindergarten en bouwt met hen een vertrouwensband op. Een week voor de lessen beginnen, starten ze samen op school. Het doel is om kennis te maken met de volwassenen die er werken en met de nieuwe omgeving. De transitiepedagoog is tijdens de eerste tien weken van het schooljaar voltijds aanwezig in de klas. **Op die manier krijgen de kinderen een gevoel van veiligheid en herkenbaarheid, wat nodig is om te kunnen ontwikkelen en te leren.**

De transitiepedagoog is dus vanaf mei tot aan de kerstvakantie beschikbaar voor de kinderen die de overstap maken. In de maanden die volgen vermindert de aanwezigheid op school stelselmatig en gaat de transitiepedagoog enkele dagen per week opnieuw aan de slag in de Kindergarten met een nieuwe groep kinderen die in augustus op school start. Vanaf mei is deze pedagoog weer voltijds aanwezig in de Kindergarten bij de nieuwe groep.

Deze verbindende pedagoog is niet alleen belangrijk voor de kinderen. Ook de ouders, de directies van de school en de Kindergarten gaan er samen mee in dialoog. **Op basis van een kindvolg-systeem wordt de individuele ontwikkeling van elk kind besproken met de ouders, de Kindergarten en de school.** Aandachtspunten uit de Kindergarten worden samen met de transitiepedagoog meegenomen in de school. Er is dus een sterke samenwerking tussen de Kindergarten en de school, die meestal op dezelfde locatie gelegen zijn en hun infrastructuur delen. **Ook hier is er een gedeelde visie op pedagogisch handelen, in het bijzonder op het belang en de aanpak van de warme transitie voor alle kinderen en is er waardering van ieders expertise.**

De transitiepedagoog zet ook mee de stap naar de buitenschoolse kinderopvang. Kinderen in de pré-school (zes jaar) volgen les tot twaalf uur, daarna zijn ze welkom in de buitenschoolse kinderopvang op dezelfde locatie tot zeventien uur. Vrij spel en ontspanning staan centraal, de transitiepedagoog vergezelt hen op dezelfde manier als op school. Ook deze overgang is belangrijk en moet zorgzaam verlopen.

De term 'transitiepedagoog' is een vrije vertaling van een functie die in de diverse voorzieningen anders benoemd wordt. We kiezen bewust niet voor 'brugfiguur' omdat dit verwarring zou kunnen brengen.

De aandacht voor de voorbereiding van kinderen op de volgende stappen in hun leven kan ook verkeerd begrepen worden. Dus laat er geen vergissing over bestaan. Niet het kind moet klaargestoomd worden voor school en dus 'schoolrijp' zijn. **Het zijn de scholen die 'kindrijp'¹⁰ moeten zijn.**

Samenwerken moet je leren

Eén van de belangrijkste elementen in deze warme transitie is **samenwerking**. In Denemarken is de samenwerking tussen scholen en ECEC zeer nauw, op beleidsniveau en in de pedagogische praktijk. Ook in Vlaanderen zetten we diverse samenwerkingsverbanden op met het oog op efficiëntie als sleutel tot meer welzijn voor gezinnen en hun kinderen.

In de kinderopvang werden in 2007 de eerste CKO-projecten (Centrum voor Kinderopvang) opgestart¹¹, lokale besturen richten het Lokaal Overleg Kinderopvang (LOK) in en sturen het Lokaal Loket Kinderopvang aan¹². En ook in de toekomst worden meerdere beleidsbeslissingen met het oog op efficiëntie en vraag gestuurd werken, geënt op diepgaande en duurzame samenwerking tussen voorzieningen en dienstverlening uit diverse sectoren. Het samenwerkingsverband voor de organisatie en afstemming van buitenschoolse opvang en activiteiten is hier een voorbeeld van¹³. En ook de toekomstvisie 'Vroeg en Nabij'¹⁴ beroept zich op intensieve samenwerking als sleutel tot meer welzijn voor gezinnen met kinderen.

We stellen vast dat deze vele vormen van samenwerking zelden de intense samenwerking tussen kinderopvang en onderwijs op het oog hebben. De twaalf pioniers in de projecten 'Doorgaande lijn'¹⁵ zijn op dit vlak vernieuwend in onze Vlaamse en Brusselse context aangezien **net de verregaande samenwerking tussen kinderopvang en kleuteronderwijs het doel is.** We kijken dan ook reikhalzend uit naar de boeiende ervaringen die zij zullen opdoen en wat we daaruit kunnen leren.

We hebben dus hoge verwachtingen ten aanzien van lokale netwerken en samenwerking. Toch is deze samenwerking niet evident. Prof. Arianne Lazzari wees in haar toelichting over het InTrans-project op de beperkte mogelijkheden die professionals in onderwijs en kinderopvang hebben om samenwerking te realiseren. Naast het ontbreken van kindvrije uren, gaf ze ons een duidelijke boodschap.

“*Leer kinderbegeleiders en leerkrachten om goed samen te werken. Toon hen hoe ze in gesprek moeten gaan met de gedeelde focus op het kind en de zorgzame transities. Investeer in opleiding en tijd zodat samenwerking kwaliteitsvol en doordacht kan gebeuren. Dit gemeenschappelijk leren is niet enkel een verantwoordelijkheid van de individuele organisaties. Vanuit het beleid moeten structurele keuzes gemaakt worden zodat de samenwerking ook zinvol en doeltreffend kan uitgevoerd worden.*”

- Prof. Arianne Lazzari, Department of education studies, Bologna University, Italië, lid van het InTransteam.

Verantwoordelijkheid

Mette Arnsfelt McPhail, kabinetschef van de Deense Minister van kinderen en onderwijs, verduidelijkte in haar toelichting dat ECEC in Denemarken de afgelopen decennia zes keer van beleidsdomein wijzigde. Het blijft ook daar een moeilijke keuze: behoort ECEC tot welzijn of tot onderwijs? In beide beleidsdomeinen heeft het blijkbaar een zinvolle plek. **De Denen zetten in op warme transities en duurzame samenwerking, ongeacht het beleidsdomein waar het in thuis hoort.** Dit ondersteunt de vraag die we als Vlaamse delegatie stelden:

“Is structurele integratie van kinderopvang en onderwijs nodig om de pedagogische continuïteit en zorg voor zachte transities voor kinderen en hun gezin te realiseren?”

We kwamen er niet helemaal uit. Maar het debat op zich daagt ons uit om bestaande praktijken en verhoudingen kritisch te bekijken en argumenten af te wegen. **Misschien is niet zozeer het beleidsdomein dan wel de maatschappelijke overtuiging van het belang van kinderen noodzakelijk om de inzet op deze warme transities te versterken.** Want ook in Denemarken weet men niet exact wat dit betekent voor de kinderen. Mette Arnsfelt McPhail verklapte ons dat er eigenlijk weinig wetenschappelijke kennis is over het effect van de transitiepedagoog op de ontwikkeling van kinderen. Desondanks investeert men in

Behoort ECEC tot het beleidsdomein welzijn of tot onderwijs?

transitiepedagogen, in sterke samenwerking tussen scholen en kinderopvang en in het kwaliteitsvolle omringen van kinderen door pedagogisch geschoolde medewerkers. Tegelijk is er nood aan meer inzicht in wat dit teweeg brengt. De Deense overheid wil ook inzetten op meer wetenschappelijk onderzoek over de impact van de maatregelen om de warme transitie waar te maken.

Kinderen aan het woord

Want hoe kinderen dit beleven, daar draait het om. Op verschillende plekken hoorden we sprekende anekdotes van kinderen in deze warme transities. Eén die bijblijft is het jongetje dat gevraagd werd om te fotograferen wat voor hem het belangrijkste is uit de 'Kindergarten' en even later een reeks foto's laat zien, van elke pagina uit zijn lievelingsboek één. Dit motiveert de vraag naar continuïteit, niet alleen van personen maar ook van (pedagogische) materialen.

De ervaringen van kinderen verscherpen ook de kritische blik. Zo vertelde Rikke Wettendorf vanuit BUPL ons over een kind dat het heel gezellig vond om een dagje per week naar de 'Kindergarten' te gaan, maar toch erg verbaasd was dat hij er dan ineens moest blijven. Ondanks de vele bezoeken aan de nieuwe omgeving begreep hij niet dat hij ook echt afscheid moest nemen van het kinderdagverblijf.

Het was niet mogelijk om gesprekken te voeren met kinderen tijdens ons bezoek aan Denemarken. **De pedagogische medewerkers die we spraken waren alvast overtuigd van het belang van de warme transities voor kinderen en hun gezin.** Het tafereel van huilende kinderen op de eerste schooldag(en) kennen ze niet. Zindelijkheid verloopt volgens het ritme van elk kind, het is geen voorwaarde om te kunnen starten in de Kindergarten of school. Dankzij de afwezigheid van deze en eventuele andere stressfactoren voelen de kinderen zich veilig en ontspannen, waardoor ze zorgeloos kunnen spelen, ontwikkelen en leren. En dat staat voorop.

Lessen te leren

Het bezoek aan de Deense praktijken in ECEC heeft ons enorm geïnspireerd. We kunnen eindeloos doorgaan over wat ons heeft geprikkeld en waar we met verwondering naar hebben gekeken. **We dagen onszelf uit om enkele prioriteiten op een rijtje te zetten.**

We zijn aangegrepen door de evidente overtuiging van de Denen om sterk in te zetten op kinderen. Dit vertaalt zich onder meer in forse investeringen in de pedagogische contexten waarin kinderen opgroeien en in de opleiding en loon- en arbeidsvoorwaarden van de professionals die met de kinderen werken. Ondanks het gebrek aan wetenschappelijk onderzoek naar de precieze effecten op kinderen, zetten ze sterk in op de warme transitie. Het siert de Denen dat ze afgaan op hun gevoel en bereid zijn om te investeren in het omringen van kinderen met pedagogisch opgeleide medewerkers. Ze baseren zich op wat ze dagelijks zien bij de kinderen. **Hun welbevinden ervaren, is afdoende bewijs voor de inzet van voldoende, hoog opgeleide pedagogische professionals.**

Dat wij in Vlaanderen vaak groepen hebben van meer dan twintig kleuters met één kleuterleerkracht, wordt in Denemarken op onbegrip en gefrons onthaald. Dat baby's en peuters worden opgevangen in groepen tot achttien kinderen en dat daar slechts twee kinderbegeleiders zonder bachelordiploma nodig zijn, is haast choquerend. Van deze verontwaardiging kunnen wij iets leren. **Om de pedagogische continuïteit te versterken, zullen we alvast moeten evolueren naar meer pedagogisch gekwalificeerde medewerkers in onze voorzieningen en organisaties voor jonge kinderen.**

Een belangrijke vraag die voorligt, is deze naar de beleidsbevoegdheid van kinderopvang en onderwijs. Moeten we naar een geïntegreerd systeem van kinderopvang en onderwijs evolueren om dichter naar elkaar toe te groeien, en de ontwikkeling van kinderen naadloos te laten overgaan tussen de systemen? Of moeten we eerst en vooral aan onze mentaliteit sleutelen en het welbevinden van kinderen voorop stellen, ongeacht het beleidsdomein?

We zijn geneigd het laatste naar voor te schuiven en **werk te maken van een wijd verspreide, maatschappelijk erkende visie op het belang van kinderen.** Niet alleen omdat ze de toekomst zijn, maar ook en vooral omdat ze recht hebben op vandaag. Ze hebben recht op ontwikkeling, spelen, veiligheid en ondersteuning en op zoveel meer. **Onze reis naar Denemarken heeft ons opnieuw gewezen op het belang van kinderrechten¹⁶ en hoe dit onze bijbel hoort te zijn.**

Een belangrijke vraag die voorligt, is deze naar de beleidsbevoegdheid van kinderopvang en onderwijs.

Wat nu?

Het bezoek aan Denemarken heeft onze ogen geopend voor een **rijke, meer zorgzame kijk op de transities die kinderen doorheen hun leven en op dagelijkse basis doormaken.**

De Vlaamse partners uit het InTrans-project zijn alvast overtuigd van de noodzaak om samen het debat te voeren, op zoek te gaan naar manieren om de zorgzame transities in te bedden in onze pedagogische en structurele context, en in te zetten op meer educare in onderwijs en kinderopvang. Vanuit het Vlaams Welzijnsverbond verbinden we ons ertoe hierin een constructieve en waardevolle partner te zijn en de stempel te drukken op het belang van kinderen in diverse beleidsdomeinen.

Het zou immers mooi zijn als wij op een dag net zo oprecht ontzet kunnen reageren op de vraag waarom we zoveel inzetten op de warme transities voor onze kinderen. **Want wat is er belangrijker dan onze kinderen?**

VLAAMS WELZIJNSVERBOND

Het Vlaams Welzijnsverbond is een werkgeversorganisatie die meer dan 700 leden verenigt uit de non-profit welzijnssectoren (kinderopvang, jeugdhulp, preventieve gezinsondersteuning en voorzieningen voor ondersteuning van personen met een handicap) in Vlaanderen en Brussel. Wij bieden informatie en advies en verbinden mensen in netwerken. Onze kernopdracht bestaat uit belangenbehartiging bij de diverse overheden.

www.vlaamswelzijnsverbond.be

Begrippenlijst

ECEC	Early Childhood Education and Care
VBJK	Vernieuwing in de basisvoorzieningen voor jonge kinderen
Educare	Educatie en zorg zijn geïntegreerd aanwezig in de opvoeding en ondersteuning van kinderen.
Transitiepedagoog	We kozen een vrije vertaling van een functie die in diverse settings anders benoemd wordt. Het gaat over een pedagoog met een bacheloropleiding die als focus de zorgzame transities voor kinderen en de verbinding tussen de Kindergarden en de school heeft.

EINDNOTEN

1 Jensen, J.J. 2017. *Denmark – ECEC Workforce Profile*. In *Workforce Profiles in Systems of Early Childhood Education and Care in Europe*, edited by P. Oberhuemer and I. Schreyer. Geraadpleegd op 8 juli 2022, van www.seeepro.eu/English/Country_Reports.htm

2 VBJK. Intrans. www.vbjk.be. Geraadpleegd op 8 juli 2022, van <https://vbjk.be/nl/projecten/intrans>

3 ISSA (2022). *Denmark. Structure of early childhood and primary education*. Geraadpleegd op 8 juli 2022, van <https://www.issa.nl/sites/default/files/u794/InTrans%20Infographic-%20DENMARK.pdf>

4 ISSA (2022). *Belgium, Flemish community. Structure of early childhood and primary education*. Geraadpleegd op 8 juli 2022, van [ISSA_BELGIUM V4.indd](#)

5 **In de sector kinderopvang werken we met kinderbegeleiders. We vermijden de term**

'kinderverzorgers', omdat dit teveel nadruk legt op de verzorgende taken en onvoldoende de pedagogische rol van deze functie impliceert.

6 Het decreet basisonderwijs van 25 februari 1997. Geraadpleegd op 8 juli 2022, van <https://data-onderwijs.vlaanderen.be/edulex/document.aspx?docid=13615#4>

7 VGC – Onderwijscentrum Brussel en Entiteit Gezin (2019). *Visienota EDUCARE / Transitie 0-6 jaar*. Geraadpleegd op 8 juli 2022, van https://www.vgc.be/sites/vgc/files/2019-05/visienota-educare_.pdf

8 ISSA (2022). *Denmark. Structure of early childhood and primary education*. Geraadpleegd op 8 juli 2022, van <https://www.issa.nl/sites/default/files/u794/InTrans%20Infographic-%20DENMARK.pdf>

9 ISSA (2022). *Denmark. Structure of early childhood and primary education*. Geraadpleegd op 8 juli 2022, van <https://www.issa.nl/sites/default/files/u794/InTrans%20Infographic-%20DENMARK.pdf>

10 VBJK (2017). *Schoolrijpe kinderen of kinderrijpe scholen*. www.vbjk.be. Geraadpleegd op 8 juli 2022, van <https://vbjk.be/nl/events/2017/9/schoolrijpe-kinderen-of-kindrijpe-kleuterschool>

11 Kind en Gezin en Idea Consult (2009). *Multi-stakeholderbevraging proefprojecten Centrum voor Kinderopvang (CKO): resultaten naar opvangsoort*. Geraadpleegd op 8 juli 2022, van <https://www.kindengezin.be/img/cko-peropvangsoort-2009.pdf>

12 Kind en Gezin. *Lokaal overleg kinderopvang*. www.kindengezin.be. Geraadpleegd op 8 juli 2022, van <https://www.kindengezin.be/nl/professionelen/sector/kinderopvang/lokaal-beleid-en-loket/lokaal-overleg-kinderopvang>

Kind en Gezin. *Lokaal loket kinderopvang*. www.kindengezin.be. Geraadpleegd op 8 juli 2022, van <https://www.kindengezin.be/nl/professionelen/sector/kinderopvang/lokaal-beleid-en-loket/lokaal-loket-kinderopvang>

13 Opgroeien. *Hoe verloopt de samenwerking?* www.opgroeien.be. Geraadpleegd op 8 juli 2022, van <https://www.opgroeien.be/boa/samenwerking>

14 <https://vroegennabij.be/>

15 Opgroeien. *Doorgaande lijn opvang onderwijs 0-6 jaar*. www.opgroeien.be. Geraadpleegd op 8 juli 2022, van <https://www.opgroeien.be/doorgaande-lijn>

16 Kinderrechtencommissariaat (2022). *Ik heb een vraag over kinderrechten*. www.kinderrechten.be. Geraadpleegd op 8 juli 2022, van <https://www.kinderrechten.be/themas/kinderrechten>

Meer weten

<https://vbjk.be/nl/projecten/intrans>

www.vlaamswelzijnsverbond.be

www.ovsg.be

www.vvsg.be

www.katholiekonderwijs.vlaanderen

<https://www.hetacv.be/acv-cov>

<https://bupl.dk>

